

SADREDDİN KONEVÎ
"Tasavvuf, Felsefe ve Din"

KONYA

NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ

Sadreddin Konevî "Tasavvuf, Felsefe ve Din"

Editörler

Prof. Dr. Erdal BAYKAN

Dr. Fatih KALECİ

Grafik & Tasarım

Büşra UYAR

Merve ACAR BÜLBÜL

Muhammed Sami PAÇURLU

Mustafa ALTINTEPE

ISBN

978-605-4988-43-3

Bu kitaptaki metinlerin tamamı 19-20 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen "III. Uluslararası Sadreddin Konevî Sempozyumu"nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Tüm Hakları Saklıdır /All Rights Reserved

* Kitapta yazılı olan hertürlü bilginin ve yorumun sorumluluğu yazarların kendilerine aittir.

Aralık, 2018

ARAP EDEBİYATINDA ŞİİR ŞERHLERİ: İBNÜ'L-FÂRİZ'İN DÎVÂN'I BAĞLAMINDA BÛRİNÎ VE NÂBLUSÎ'NİN ESERLERİ

Öğr. Gör. Dr. Murat TALA

Necmettin Erbakan Üniversitesi,

İlahiyat Fakültesi, mtala70@gmail.com

Özet

İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235) bir Arap şairidir. Onun şiirleri Osmanlı Dönemi Arap edebiyatı üzerinde etkili olur. *Dîvân*'ın muhtelif kısımları birçok yazar tarafından şerh edilir. Bu şerhler arasında Bûrînî (ö. 1024/1615) tarafından yazılan *el-Bahru'l-fâiz fi şerhi Dîvânı İbni'l-Fârih* ve Abdülgani en-Nâblusî'ye (ö. 1143/1731) ait *Keşfu's-sırri'l-gâmız fi şerhi Divânı İbni'l-Fârih* adlı eserler dikkat çeker.

Bu bildiri genel olarak *el-Bahru'l-fâiz* ve *Keşfu's-sırri'l-gâmız* adlı eserlerin içeriklerini, şerh metotlarını ve dilbilimsel özelliklerini inceler. Araştırma ayrıca bu iki eseri söz konusu açılardan karşılaştırır. Bûrînî ve Nâblusî tarafından yapılan yorum farklarının sebeplerini tespit etmeye çalışır ve değerlendirir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Arap şiiri, şerh, İbnü'l-Fârız, Bûrînî, Nâblusî

COMMENTARIES ON POETRY IN ARABIC LITERATURE: BÜRİNİ AND NĀBULUSĪ'S WORKS IN THE CONTEXT OF IBN AL-FĀRIH'S DĪWAN

Abstract

Ibn al-Fārih (d. 632/1235) is an Arab poet. His poems have an effect on Arabic literature in the Ottoman period. Various parts of his poetry are commented by many authors. Among these commentaries, written by Būrīnī (ö. 1024/1615) *al-Bahr al-fāih fī şerh Dīwān Ibn al-Fārih* and written by 'Abd al-Ghanī al-Nābulusī (ö. 1143/1731) *Keşfu's-sirri'l-ghāmız fī şerh Dīwān Ibn al-Fārih*.

This paper examines *al-Bahr al-fāih* and *Keşfu's-sirri'l-ghāmız* in terms of content, commentary methods and linguistic features in general. The research also compares these two works in these respects. This paper also tries to identify and to evaluate the sources of differences in the comments made by Būrīnī and Nābulusī.

Key words: Arabic Language and Rhetoric, Arabic poetry, commentary, Ibn al-Fārih, Būrīnī, Nābulusī

Giriş

Arap edebiyatında şiir şerhleri yaygın rastlanan bir telif türüdür. Söz konusu şerhler, *Mu'allakât* şiirlerinin şerhleri¹ olabildiği gibi, Ebû Temmâm'ın (ö. 231/846) *Divânü'l-Hamâse*'sinin şerhleri² veya Mütenebbî (ö. 354/965) gibi bir şâirin şiirlerinin şerhleri³ ya da *Kaside-i Bürde* gibi özel tek bir şiirin şerhleri olarak da karşımıza çıkar.⁴ Yine dil öğretim materyallerinde yoğun olarak kullanılan şiirleri toplayarak onları şerh eden eserler çoktur. İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sinin şerhlerinde olduğu gibi eğitim öğretim amaçlı olarak manzum bir şekilde yazılmış eserlerin şerhleri de yaygındır.

İlerleyen kısımlarda İbnü'l-Fârız'ın *Divân*'ının şerhleri arasında *Divân*'ı bütünlüklü olarak ele alan *el-Bahrü'l-fâiz fi şerhi Divânü İbni'l-Fârih ve Keşfu's-sırri'l-ğâmuz fi şerhi Divânü İbni'l-Fârih* adlı eserler okuma, anlama ve yorumlamaya yönelik metodik özellikleri açısından incelenecektir. Bu bağlamda söz konusu iki eserdeki şiir şerhlerinin belli bir metot dahilinde yapılıp yapılmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. İbnü'l-Fârız, Bûrinî ve Nâblusî

el-Bahrü'l-fâiz ve Keşfu's-sırri'l-ğâmuz adlı şerhleri incelemeye başlamadan önce İbnü'l-Fârız, Bûrinî ve Nâblusî hakkındaki biyografik bilgileri şu şekilde özetlemek mümkündür.

1.1. İbnü'l-Fârız

Ebû Hafs (Ebû Kâsım) Şerefüddin Ömer b. Ali b. Mürşid es-Sa'dî el-Hamevî el-Mısırî (ö. 632/1235), Mısırda yaşar. *Sultânü'l-âşikîn* olarak tanınan bir ilahi aşk şairidir. Babası mahkemede kadınların eşlerinden almaları gereken miras ve nafakayı tespit işiyle uğraştığından “fârız” diye bilinir. Bundan dolayı ona İbnü'l-Fârız denilmiştir. İbnü'l-Fârız edib ve sûfi

[1] Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'*, nşr. Abdurrahman el-Mustâvî, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-marife, 2004), neşredenin girişi, s. 9; Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-aşr*, (Beyrut: Mektebetü'l-hayât, 1983), neşredenin girişi, s. 16-21.

[2] Ebû Temmâm *Divânü'l-Hamâse* adlı eserinde kahramanlık şiirlerinin yanı sıra mersiye, neseb, övgü yergi vb. şiirleri toplar. Bk. Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî, *Şerhu Divânü'l-Hamâse*, nşr. Garîd eş-Şeyh – İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003), 1: neşredenin girişi, 3. Ayrıca Ebû Temmâm'ın *Divânü'l-Hamâse* adlı eserinin şerhlerinin bir listesi için bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ali b. Muhammed b. Hasen b. Bistâm el-Hatîb et-Tebrizî, *Şerhu Divânü'l-Hamâse*, nşr. Garîd eş-Şeyh – İbrahim Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000), 1: neşredenin girişi, 4-6.

[3] Ebû Ali el-Ma'arrî, *Şerhu Divânü Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî*, nşr. Abdülmecid Diyâb, 2. Baskı (Kâhire: Dâru'l-meârif, 1992), neşredenin girişi, 1: 13.

[4] Arap Edebiyatında önde gelen bazı şiir kitapları ve onlar üzerine yapılan çalışmalar için bk. Musatafa Sâdik er-Râfî, *Târîhu'l-Adâbi'l-Arab*, nşr. Abdullah el-Miñşâvî – Mehdi el-Bahkirî (Kâhire: Metktebtü'l-İmân, ts.), 2: 309-313.

şahsiyetiyle dikkat çekmektedir.⁵

1.2.Bûrînî

Ebü'z-Ziyâ Bedrüddin Hasen b. Muhammed el-Bûrînî (ö. 1024/1615) *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'iz-zemân* adlı eserinin girişinde 963/1556 senesinin Ramazan ayında doğduğunu belirtir.⁶

Filistin bölgesindeki Saffûriye şehrinde doğar. Nablus'a bağlı Bûrînî nisbetle Bûrînî diye meşhur olur. Şam'da Ömeriyye Medresesi'nde tahsil görür. Bir çok medresede dersler verir. Emeviye Camii'nde Şâfiî fıkhi okutur. Derslerindeki metodu ve güzel konuşmasıyla büyük bir şöhret kazanır, talebelerinin sayısı hızla çoğalır. Bazı çağdaşları –Necmeddin el-Gazzî- onu “Bulunduğu meclislerin bülbülü” şeklinde niteler. Bûrînî'nin zeki ve kabiliyetli bir kişi olduğu, Farsça ve Türkçe bildiği ayrıca lugat, nahiv, siyer, megâzî, fıkhi, riyâziyyât ve mantık sahalarında devrin önde gelen âlimlerinden sayıldığı, 13 Cemâziyelevvel 1024'te (10 Haziran 1615) Dımaşk'ta öldüğü ve Bâbülferâdis'te defnedildiği aktarılır.⁷

Bûrînî kendine has şiirleri ve üslubu olan bir şairdir.⁸ Bûrînî çok sayıda eser kaleme almıştır: *el-Bahrü'l-fâ'iz fi şerhi Dîvâni İbni'l-Fâriz*. *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'iz-zamân*. *Divân*.⁹ *Şerhu'l-Kasîdeti'l-yâ'iyye*. *Şerhu'l-Kasîdeti't-tâ'iyye*. Diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl*, *er-Rihletü'l-Halebiyye*, *er-Rihletü't-Trâblusiyye*, *es-Seb'u's-seyyâre*, *Şerhu'l-Kâfiye*, *Hâşiye 'ale'l-Mutavvel*.¹⁰

Kısaca ifade edilmelidir ki, eserlerinden hareketle Bûrînî şâir, dilci, belâgat alimi, hâşiye yazarı, tarihçi ve fakih kişiliğiyle öne çıkar.

1.3.Nâblusî

Abdülganî b. İsmâil en-Nâblusî (ö. 1143/1731), Sûfi, fakih, edip ve şair kişiliğiyle dikkat çeker.

[5] Süleyman Uludağ, “İbnü'l-Fâriz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21: 40-43, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 21: 40.

[6] El-Hasen b. Muhammed el-Bûrînî, *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'iz-zemân*, nşr. Salahaddin el-Müneccid, Dimeşk: el-Mecme'ü'l-ilmî el-'arabî, birinci cilt 1959 – ikinci cilt 1963, 1: 5.

[7] Bûrînî'nin hayatı hakkında Salahaddin el-Müneccid de bir çalışma yapar. Bk. el-Bûrînî, *Terâcimü'l-a'yân min ebnâ'iz-zemân*, neşredenin girişi, 1: 6-26; Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-gazzî, *Lutfu's-semer ve katfu's-semer min terâcimi a'yânî't-tabakati'l-ülâ min karni'l-hâdi 'aşar*, nşr. Mahmud eş-Şeyh (Dimeşk: Vizâratü's-sekâfe ve'l-irşâdi'l-kavmi, ts.), 1: 355-390; Muhammed el-Emin b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî el-Hamevî ed-Dimeşkî, *'ulâ'atu'l-eser fi a'yânî'l-arnî'l-hâdi 'aşar*, Beyrut: ts, 2: 51-62. Ayrıca bk. Abdülkerim Özeydin, “Bûrînî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6: 439, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 6: 439.

[8] Şihâbüddin Ahmed b. Mahammed b. Ömer el-Hafâci, *Rayhânetü'l-elibbâ ve zehratü'l-hayati'd-dünyâ*, nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Matbaatu Isâ el-Bâb el-Halebî, 1967, s. 42-52.

[9] Bu eser üzerine bazı araştırmalar yapılmıştır. Bk. Mesut Ergin, “Hasan el-Bûrînî'nin Şiirlerinde Mersiye”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (Güz 2007): 143-165.

[10] Özeydin, “Bûrînî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 439.

Köklü bir ulemâ ailesine mensuptur. Dedelerinden İbrâhim b. İsmâil, Kudüs'ten Nablus'a göç ederek bir süre burada kaldıktan sonra Dımaşk'a geldiğinden aile Nâblusî nisbesiyle anılmıştır. Babası tanınmış bir âlimdir. Nâblusî on iki yaşında kaybettiği babasından, ayrıca Necmeddin el-Gazzî, nakîbüleşraf İbn Hamza, Ali ed-Dâğıstânî gibi bir çok âlimden ders aldı. Yirmi yaşlarında iken Emeviyye Camii'nde ders vermeye başladı. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İbn Seb'în ve Afifüddin et-Tilimsânî'nin eserlerini bu dönemde okudu. Nâblusî yüzlerce eser kaleme almıştır.¹¹

2. İbnü'l-Fârız'ın Dîvân'ı

İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ı, kendisine ait *Nazmu's-sülûk* ve *Hamriyye* gibi bazı kasideleri ve diğer bazı şiirlerinden oluşur.

İbnü'l-Fârız, *Dîvân*'ını imlâ ettirir, onu müstakil bir eser olarak kendisi telif etmez. Bu nedenle *Dîvân*'ının nüshaları çoğunlukla yazım hatalarıyla doludur.¹² İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ını kızından olma torunu Şeyh Ali derler. Şeyh Ali, *Dîvân*'ı İbnü'l-Fârız'ın oğlu Kemâleddîn b. Muhammed'e okuduğu esnada toplar.¹³

İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ında bulunan bazı şiirler –özellikle de *'âiyye* ve *Hamriyye* kasidelerindekiler- derin tartışmalar meydana getirir. Bu tartışmalar Memlûkler döneminde zirveye çıkar.¹⁴

Ancak *Dîvân*'ının en eski yazma nüshaları arasında Konya Yusuf Ağa Kütüphanesinde (nr. 7838, vr. 276b-333b) bulunan nüsha hem tarihinin önceliği hem mukabele ve tashih görmüş olması¹⁵ açısından önemlidir. Ayrıca üzerinde yazılı olan bir vakıf kaydından¹⁶ hareketle bu nüshanın Sadreddîn el-Konevî'ye ait kitaplar arasında bulunduğu ifade edilebilir.

İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ının birçok baskısı yapılmıştır.¹⁷

Resim-1: İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ının Konya Yusuf Ağa Ktp. 7838 (vr.

[11] Bk. Ahmet Özel, "Nablusî, Abdülgani b. İsmail", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32: 268-270, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, 32: 269-270.

[12] Bûrînî, *Şerhu Dîvânî İbni'l-Fârid*, 2: 281.

[13] Kâtib Çelebi, Hacı Halife, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. M. Şerefeddin Yalıtıkaya - Kılıslı Rifat Bilge (Beyrut: Dâru l-hyâi't-türâsî'l-'arabî, ts.), 1: 767; Uludağ, "İbnü'l-Fârız", 21: 40.

[14] Söz konusu tartışmalar hakkında bk. Ali Çoban, "XV. Yüzyıl Memlûkler Dönemi Mısır'ında İbnü'l-Fârız Tartışmaları: Taraflar-Tenkitleler", *İslam Te'lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*, ed. Hidayet Aydar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 218-222.

[15] Ebû Hafs 'Umer b. Ebi'l-Hasen el-Hamevî el-Mısırî -İbnü'l-Fârid-, *Dîvânü İbni'l-Fârid*, Konya Yusuf Ağa Ktp., nr. 7838, 318a, 326b, 329b, 330a, 333a.

[16] İbnü'l-Fârid, *Dîvân*, Zahriyye.

[17] Bk. İbnü'l-Fârid, Ebû Hafs 'Umer b. Ebi'l-Hasen el-Hamevî el-Mısırî, *Dîvânü İbni'l-Fârid*, (Beyrut: Dâru Sâdir, ts.). Ayrıca İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ının bazı nüshaları ve *Dîvân*'la ilgili neşirler hakkında bir değerlendirme için bk. Giuseppe Scattolin, "İbnü'l-Fârız'ın *Dîvân*'ının Edisyon Kritiği: Tasavvufî Bir Eseri Okumak", çev. Zeliha Öteleş, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 35 (2015): 182-185.

276b-333b) numarada bulunan nüshasının ilk iki sayfası (vr. 276b-277a).

Divân'ın bu nüshasında on beş kaside, on altı dübeyt ve yedi lügaz bu bulunmaktadır. Yine İbnü'l-Fârız'ın en meşhur kasidelerinden biri olan *Nazmu'd-durr: et-Tâ'iyye el-Kübrâ* kasidesinin 769 beyitten oluştuğu¹⁸ kaydedilmektedir.

3. İbnü'l-Fârız'ın *Divân*'ının Şerhleri

İbnü'l-Fârız'ın *Divân*'ında bulunan şiirler bazı şerh çalışmalarına konu olmuştur. Söz konusu şerhlerden çoğunluğu *Divân*'ın tamamını şerh etmemiştir. *Divân*'ın şerhlerinin *et-Tâ'iyye el-Kubrâ* ve *Hamriyye*¹⁹ kasideleri üzerine yoğunlaştığı görülür. Öte yandan şerhler arasında İbnü'l-Fârız'ın *Divân*'ının tamamını şerh etmeye yönelenler de vardır. Bûrîni ve Nâblusî'nin şerhleri bu hususta dikkat çeken eserlerdendir.

Şimdi Bûrîni ve Nâblusî'nin şerhlerinin muhteva özellikleri hakkında bazı açıklamalar yapılacaktır.

3.1. *el-Bahru'l-fâiz fî şerhi Divânı İbni'l-Fârîd*

Bûrîni'nin yazdığı bu eser, İbnü'l-Fârız'ın *Divân*'ında bulunan şiirlerin tamamına yönelik açıklamalar içerir. *Divân*'ın diğer şerhlerinin çoğunda

[18] İbnü'l-Fârîd, *Divân*, Yusuf Ağa Ktp., 7838: 318a.

[19] *Hamriyye* kasidesinin yirmi üç ile otuzuncu beyitleri arasını bazı şarihler şerh etmemiştir. Bk. Yusuf Yıldırım, "Abdülmedic-i Sivâsî'nin Manzum Kaside-i Hamriyye Tercümesi", *İSTEM İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsiki Dergisi*, 25 (2015): 159.

yaygın olarak görüldüğü gibi *Tâiyye* ya da *Hamriyye* gibi özel bir şiiri şerh etmekle sınırlı kalmaz.

Bûrînî'nin yaptığı bazı tespitleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bûrînî, *Divân*'ın İbnü'l-Fâriz'ın bizzat kendisi tarafından kaleme alınmaması nedeniyle onun *Divân*'ının nüshalarında birçok yazım ve aktarım hatası (tahrif) oluştuğundan bahseder.²⁰

Örnek:

خلوا kelimesini bazı râviler حلوا şeklinde aktarmışlardır.²¹

Bûrînî nüshalara yönelik başka tenkitler de yapar. ²² Bûrînî'nin yaptığı bu tenkitlerden anlaşıldığı kadarıyla İbnü'l-Fâriz'ın *Divân*'ını nakleden râvilerden bir kısmı, bazı kelimeleri yanlış kaydetmektedir.

Bûrînî, sadece lafız merkezli değil bazen felsefi içerikli açıklama ve tahliller yapar.²³

Bûrînî şiirde geçen bazı yer isimlerini muteber Arapça kaynak sözlüklere göndermede bulunarak açıklar.

Örnek:

Medine'de bir kuyu ismini açıklarken, *el-Kâmûs*'ta kelimenin aslının فيعلى vezninde gelerek بيري şeklinde maksûr olduğunu ve muhaddislerin onun bazı harflerine tashîf²⁴ yaparak kelimeyi بئرحاء suretinde okuduklarına işaret eder.²⁵

Bûrînî şiir zaruretlerinden dolayı kurala aykırı kullanım ve telaffuzlara işaret eder.²⁶

Örnek:

Bûrînî'nin açıklamalarından anlaşıldığı kadarıyla İbnü'l-Fâriz'ın bir şiirinde geçen اِنْ جُرْتُ بِحَيِّ لِي عَلَى الْاَبْرِقِ حَيِّ ifadesi şart ve cevap içeren bir cümledir. Burada اِنْ جُرْتُ "ziyaret edersen" şartının cevabı olarak kullanılan حَيِّ "selam ver/götür" ifadesinin başında bir fâ harfi bulunması gerektiği

[20] Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 281.

[21] Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 290.

[22] Bk. Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 292.

[23] Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 284.

[24] Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 296; Muhammed et-Tenûhî - Râci el-Esmer, "Taşhîf", *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-lüğa: el-Elsuniyyât*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2001, 1: 177; İn'âm Fevvâl Akkâvî, "Taşhîf", *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fi 'ulûmi'l-belâğa, el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'âni*, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2006, 360.

[25] Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 279.

[26] Bûrînî, Şerhu Divâni İbni'l-Fârid, 2: 296.

halde şiir zaruretinden dolayı düşürülmüştür. Ayrıca beytin ikinci şatırında bulunan وَأَبْلَغُ “ve haberimi ulaştır.” ifadesinin başındaki katı’ hemzesi, vezin zaruretinden (şiiri vezne uydurma) dolayı وَأَبْلَغُ şeklinde vasledilerek okunmuştur. Beytin şatırları sonunda bulunan حَيَّ kelimeleri arasında tam cinâs vardır.²⁷

Örnek:

İbnü'l-Fâriz'ın bir şiirinde geçen وَأَسْنِدُهُ “onu nisbet et.” ifadesinde, if‘âl bâbında gelen أَسْنِدُ emir fiilinin başındaki katı’ hemzesi “ve esnid” şiir zaruretinden dolayı geçiş yapılarak [vasl] “vesnid” şeklinde okunmuştur.²⁸

3.2.Keşfu’s-sirri’l-gâmız fi şerhi Divâni İbni’l-Fârid

Nâblusî'nin yazdığı bu eser, tıpkı Bûrîni'nin şerhinde olduğu İbnü'l-Fâriz'ın *Divân*'ında bulunan şiirlerin tamamına yönelik açıklamalar içerir. *Divân*'ın diğer şerhlerinin çoğunda yaygın olarak görüldüğü gibi *Tâiyye* ya da *Hamriyye* gibi özel bir şiiri şerh etmekle sınırlı kalmaz.²⁹

Bûrîni kadar yaygın olmasa da dilbilimsel ve gramatikal açıklamalar, Nâblusî'nin şerhinde de görülür. Bunlara ek olarak Nâblusî'nin şerhinin içeriğiyle ilgili olarak bazı hususlara işaret edilebilir.

Örnek:

Varlığı birlemeye yönelik yorumlar bulunur.³⁰

Nûr u Muhammedî ve tasavvuf felsefesiyle ilgili açıklamalar mevcuttur.³¹

4.Açıklama Yöntemleri

el-Bahru'l-fâiz ve *Keşfu’s-sirri’l-gâmız* adlı eserler, İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerini çözümleme ve yorumlama yöntemleri bakımlarından bazı açılardan benzeşmeler de aralarında farklar vardır. Söz konusu eserlerin anlam ve yorum yöntemlerini şu şekilde izah etmek mümkündür.

[27] Bûrîni, *Şerhu Divâni İbni’l-Fârid*, 2: 296.

[28] Bûrîni, *Şerhu Divâni İbni’l-Fârid*, 2: 298.

[29] Abdülğani b. İsmâil en-Nâblusî, *Keşfu’s-sirri’l-gâmız fi şerhi Divâni İbni’l-Fârid*, Konya Yusuf Ağa Ktp., 5496: 1b-500b.

[30] Nâblusî, *Şerhu Divâni İbni’l-Fârid*, 2: 291.

[31] Nâblusî, *Şerhu Divâni İbni’l-Fârid*, 2: 292.

Örnek: [Kâmil]

احَابَصَم ىرَأ دِجَن ابْرُ يِف مَأ	احال قِرْيَبْأَب قِرْب ضُيْمَوَأ	1
احَابَص ْءَاسَمَأ تَرِيَّصَف الِّيَن	تَشْرَفَسَأ تُيْرِمِغَلَا ىلِيَلْ كَلْتِ مَأ	2

1-Ubeyrik tarafından hafif bir şimşek mi parladı? Ya da Necd'in en yüksek tepesinde bir ışık mı görüyorum ben?

2-Yoksa tam aksine Âmir oğullarının Leylâ'sı mıdır bu geçen? Geceleyn geçip de, geceyi sabaha çeviren.³²

Bûrînî ve Nâblusî'nin yukarıda zikredilen iki beyte yönelik açıklamalarını aşağıdaki şekilde ele almak mümkündür.

Birinci beyti Bûrînî şöyle açıklar:³³

“Hemze” soru anlamındadır.

“Vemîz” kelimesi “vemz” kelimesinin “feilun” kalıbına aktarılmış halidir. “Vemîz” sözcüğü, şimşegin hafiften parlaması ve bulutun her tarafını kaplamaması anlamına gelir.

“Ubeyrik” sözcüğü “ubruk” kelimesinin küçültmeli halidir. Kelimenin çoğulu “ebârik” şeklindedir. Bu kelime taş, kum ve çamurun birbirine girdiği yer anlamına gelir.

“Lâha” fiili göründü anlamına gelir. “Lâhâ” sözcüğünün sonundaki “elif” itlâk harfidir.

“Rubâ” sözcüğü “rabve” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime bir şeyin en yüksek yeri anlamına gelir.

“Necd” bilinen yüksek bir yerdir. Ayrıca değerli yerlerin hepsine Necd denir.

[32] İbnü'l-Fârid, *Divân*, 319b.

[33] Bûrînî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55.

“Görüyorum/erâ” sözcüğü “gördü/raâ” fiilinin şimdiki zaman kipinde (muzârî) kullanılmış halidir. “Görmek” ifadesi burada “basiret” anlamında kullanılmıştır. “Misbâh” sözcüğü lamba/ışık anlamındadır.³⁴

Bûrîni'nin açıklamalarına göre beytin gramatikal özellikleri şunlardır:

“Vemîd/bir anlık hafif görünüş” sözcüğü isim cümlesinin öznesidir (mübtedâ) ve “berk” sözcüğüne tamlanan (muzâf) olmuştur.

“Lâha bil-ubeyrık” cümlesi isim cümlesinin yüklemidir (haber) ve mahallen merfûdur.

“Em” sözcüğü cümledeki soru üslubunun gramatikal açıdan tamamlayıcı bir özelliği olarak zikredilmiştir.

“Necdîn en yüksek yerinde/fi rubâ Necd” ifadesi “görüyorum” fiiliyle ilişkilidir. Böylece anlam “Yoksa Necd'in en yüksek yerinde görüyorum.” şeklinde olur. Çünkü buradaki sorudan asıl kasıt “parlayan ışık” ifadesiyle işaret edilen şeyin, Ubeyrık tarafında parlayan hafif bir şimşek mi, yoksa şairin bizzat kendisinin Necd bölgesinin en yüksek yerinde gördüğü bir ışık mı olduğunu belirlemektir.

“Ubeyrık” ve “berk” sözcükleri arasında cinâs (cinâs-ı iştikâk) vardır. Ayrıca soru üslûbunda “tecâhül-i ârif” sanatı vardır.³⁵

Birinci beyti Nâblusî şu şekilde açıklar: ³⁶

“Şimşek/berk” sözcüğü, gerçek varlığın görünüşünden kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü o (gerçek varlığın görünüşü) bir ışıktır.

“Ubeyrık” sözcüğü, muhtelif unsurlardan oluşan maddi varlık âlemine işaret eden bir kinaye olarak kullanılmıştır.

“Vemîd/bir anlık hafif görünüş” sözcüğü, kâmil insanın bedenine üflenmiş emredici ruhtan kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü o, bedenlerin durumunu çağırıştırır. Âlem-i emirdeki ruhun [durumu] ise göz açıp kapama süresi gibidir.

“Rubâ/bir yerin en yüksek yeri tepesi” sözcüğü, Allah Teâlâ'nın emriyle üflenen ruhlardan kinaye olarak kullanılmıştır.

“Necd” sözcüğü bedenden kinaye olarak kullanılmıştır.

“Lamba-ışık/misbâh” sözcüğü ise Allah Teâlâ'nın ruhlar âlemine gönderdiği emirlerden kinayedir. Çünkü onlar ruhlar âlemini

[34] Bûrîni, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55.

[35] Bûrîni, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55.

[36] Nâblusî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55.

aydınlatmaktadır.³⁷

İkinci beyti Bûrînî şöyle açıklar:³⁸

“Yoksa tam aksine Âmir oğullarının Leylâ’sı mıdır bu geçen?” soru cümlesinde kullanılan “em” harfi burada em-i munkatîa (yoksa anlamında kullanılan em harfi) olarak kullanılmıştır. Bu kelime gramatikal olarak “bilakis-tam aksine” anlamındadır. Çünkü beyitte kast edilen anlam “Hafif bir şimşek parlamadı, Necd’in en yüksek tepesinde bir lamba/ışık da görmedim tam aksine zifiri karanlık gecede görülen ışıklar ancak Leylâ’dan çıkmaktadır. Leylâ el-Âmiriyye isminin burada mutlak olarak kullanıldığı ve bununla mutlak sevgilinin (habîbe) kast edildiği bilinen bir husustur. Çünkü Leylâ sevgili olma vasfıyla meşhur olmuştur. Tıpkı Yusuf isminin kullanılıp onunla güzellik kast edilmesi durumunda olduğu gibi burada Leylâ ismi kullanılarak sevgili kast edilmiştir. Aynı şekilde Yakup isminin mutlak olarak kullanılmasıyla “aşık” anlamı kast edilir.³⁹

“Göründü/esferat” ifadesi “yüzü göründü” anlamındadır. Sabah namazı hakkında kullanılan “isfâr” da aynı kökten gelir.

“Geceleyin/leylen” sözcüğü aydınlığın açıklamasıdır. Burada bir çeşit abartılı anlam vardır.

“Geceyi sabaha çevirdi” ifadesi “vakit geceydi sabah oldu” anlamındadır. Bundan dolayı şair “Leylâ’nın görünüşü”nü “şimşegin hafiften parlaması”na ve “Necd’in en yüksek tepesinde gördüğü ışığa” benzetmiştir.

İkinci beyitte “Leylâ” ve “leylen” sözcükleri arasında tam cinâs vardır.

“Gece” ve “gündüz” kelimeleri arasında mukabele sanatı vardır.⁴⁰

İkinci beyti Nâblusî şu şekilde açıklar:⁴¹

“Geceleyin/leylen” ifadesinde, “gece” sözcüğü kainatın karanlıklarından kinâye olarak kullanılmıştır.

Buna göre beytin yorumu şöyle olur: Muhakkak ki bu sevgili, yüzünü açınca, başka bir ifadeyle, ilmine göre kadim durumuyla teveccüh edince –ki o da Zikr-i hakîmdir- onun nuruyla bilgilerin karanlığı görünür hale gelir. Görünen bu şey, suretler, şekiller, sınırlar ve miktarlar bakımından alemlerdir. Görünen bu şey ışıktır. O gerçek varlıktır. Asli itibarla yoklukları

[37] Nâblusî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55.

[38] Bûrînî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55-56.

[39] Bûrînî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55-56.

[40] Bûrînî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 56.

[41] Bûrînî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 55-56.

üzere bütün alemlerdir.⁴²

"Geceyi gündüze çevirdi" ifadesi "yüzünü göstermesi ve varoluşsal bir ışık olarak ortaya çıkışıyla yokluğa delalet eden karanlığı geri döndürdü. Böylece varlık Ona, yok olan suretler ise alemlere ait oldu" anlamına gelir.⁴³

4.1. Bûrînî'nin Açıklama Yöntemi

Bûrînî problemleri gördüğü yerlerde metni, nüshaları ve aktarımın sıhhati açısından değerlendirir. Bûrînî ele aldığı metni linguistik bir perspektifle açıklar. Bu bağlamda ilgili şiirde geçen kelimelerin morfolojik özelliklerini belirtir. Anlam karışıklığını gidermek için kelimelerin fonetik özelliklerine işaret eder. Kelimelerin telaffuzunu açıklarken kaynaklara müracaat eder. Farklı okunuş vechelerini açıklar. Beyitte zikredilen cümlelerin söz dizimi ve gramatikal özellikleri hakkında açıklamalar yapar. İlgili bağlamdaki söz sanatlarına değinir. Daha sonra kendi yorumlarını ekler. Kısaca ifade edilmelidir ki, Bûrînî açıklayacağı beytin dilsel ve gramatikal özellikleri üzerinde durmadan anlama ve yorumlamaya yönelik açıklamalar yapmaz.

Bûrînî'nin İbnü'l-Fârız'ın şiirlerini okuma, anlama ve yorumlama yöntemini zamansal açıdan değerlendirmek mümkündür. Bu bakımdan Bûrînî şiirleri daha çok eş zamanlı ve art zamanlı bir perspektiften okur. Eş zamanlı ve bağlamsal okumayı art zamanlı okumaya önceler.

4.2. Nâblusî'nin Açıklama Yöntemi

Nâblusî şiirlerin daha çok sembolik anlamlarını açıklamaya yoğunlaşır. Bûrînî kadar metnin linguistik özellikleri üzerinde durmaz. Bu durum Bûrînî tarafından konu hakkında geniş açıklamalar yapılmış olmasından dolayı Nâblusî'nin tekrara gerek görmemesi şeklinde açıklanabilir. Bununla beraber metnin nüshaları ve aktarımın sıhhati hakkındaki açıklamalara Nâblusî'nin şerhinde de rastlanır.

Nâblusî'nin açıklamalarının Bûrînî'nin izahlarıyla benzerlik gösterdiği ve farklılaştığı yerler vardır. Nâblusî'nin yorumlarında ekberî geleneğin izleri açıkça görülür. Tasavvuf düşüncesi ve metafiziğinin izlerini hemen her beyitte takip etmek mümkündür.

Nâblusî'nin şiirleri okuma, anlama ve yorumlama yöntemi zamansal açıdan değerlendirildiğinde, İbnü'l-Fârız'ın şiirlerini daha çok eş zamanlı ve art zamanlı bir perspektiften okuduğu ifade edilebilir.

[42] Nâblusî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 56.

[43] Nâblusî, *Şerhu Divâni İbni'l-Fârid*, 2: 56.

Sonuç

Arap Edebiyatında şiir şerhleri geniş yer tutar. İbnü'l-Fâriz Arap şiir dilinin değişim ve dönüşümünde önemli bir noktadır. Onun şiirleri Arap şiirinde bilinen mazmunlara yeni anlamlar yüklemiştir.

Hamriyye kasidesi aşk ve hamr gibi ifadelerle yeni anlamlar yükler. Bu açıdan şiir dilinin dönüşümünde ve mazmunların yenilenmesinde önemli bir yere sahiptir.

İbnü'l-Fâriz'ın şiirleri arasında *et-Tâiyye el-Kubrâ* ve *Hamriyye* kasideleri en çok şerh edilen kasidelerdir.

Bûrinî ve Nâblusî İbnü'l-Fâriz'ın *Dîvân*'ının tamamını şerh etmeye çalışmışlardır.

Bûrinî İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerini öncelikle linguistik bir perspektifle temellendirir. Metni anlama ve yorumlama faaliyetlerini bu temel üzerine inşa eder. Yorumlarında irfânî felsefî perspektif dikkat çeker.

Nâblusî İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerini kısmen linguistik perspektifle okur. Metni ağırlıklı olarak edebî ve tasavvufî bir perspektiften anlar. İrfânî felsefî bir perspektifle yorumlar.

İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerini yorumlama usulleri bağlamında, *Dîvân*'ın tamamındaki uygulamalarına bütüncül olarak bakıldığında, Bûrinî ve Nâblusî'nin metotlarının benzeştiği ve birbirinden ayrıldığı noktalar mevcuttur.

Metin yorumlamaya yönelik bazı modern bakış açıları, Bûrinî ve Nâblusî'nin İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerini okuma, anlama ve yorumlama yöntemlerine uygulandığında, metne yönelik eş zamanlı ve art zamanlı okuma perspektiflerinin varlığından söz etmek mümkündür. Eş zamanlı ve bağlamsal okuma art zamanlı okumadan öncedir. Metafizik perspektiften yapılan yorumları, metni ilgili olduğu bağlamın ve tarihin ötesine taşıyan yeni bir okuma denemesi saymak da mümkündür.

Kaynakça

- Akkâvî, İn'âm Fevval. "Taşhîf". *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-belâğa, el-bedî' ve'l-beyân ve'l-me'âni*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2006.
- Bûrinî, el-Hasen b. Muhammed. *Terâcimü'l-a'yân min ebnâi'z-zemân*. Nşr. Salahaddin el-Müneccid. Dımeşk: el-Mecme'i'l-ilmî el-'arabî, 1959.
- Bûrinî, Bedruddin el-Hasen b. Muhammed. *Şerhu Dîvânî İbni'l-Fârid*. Der. el-Fâdil Rüşeyd b. Gâlib. Nşr. Muhammed Abdülkerim en-Nemrî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Çoban, Ali. "XV. Yüzyıl Memlûkler Dönemi Mısır'ında İbnü'l-Fâriz Tartışmaları:

- Taraflar-Tenkitler". *İslam Te'lif Geleneğinde Biyografi Yazıcılığı*. Ed. Hidayet Aydar. 209-229. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Hafâcî, Şihâbüddîn Ahmed b. Mahammed b. Ömer. *Rayhânetü'l-elibbâ ve zehratü'l-hayati'd-dünyâ*. Nşr. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Matbaatu İsa el-Bâb el-Halebî, 1967.
- İbnü'l-Fârid, Ebû Hafs 'Umer b. Ebi'l-Hasen el-Hamevî el-Misrî. *Dîvânu İbni'l-Fârid*. Konya Yusuf Ağa Ktp., 7838: 276b-333b.
- İbnü'l-Fârid, Ebû Hafs 'Umer b. Ebi'l-Hasen el-Hamevî el-Misrî. *Dîvânu İbni'l-Fârid*. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbnü'l-Gazzî, Necmüddîn Muhammed b. Muhammed. *Lutfu's-semer ve katfu's-semer min terâcimi a'yânî't-tabakati'l-ülâ min karnî'l-hâdî 'aşar*. Nşr. Mahmud eş-Şeyh. Dîmeşk: Vizâratü's-sekâfe ve'l-irşâdî'l-kavmî, ts.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Nşr. M. Şerefeddin Yaltkaya - Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ't-türâsî'l-arabî, ts.
- Konevî, Sadreddîn. *İ'câzu'l-beyân fî tefsiri Ummi'l-Kurân*. Nşr. es-Seyyîd Celâleddîn. Kum: Muessese-i Bûstân-i Ketâb-i Kum, 2000.
- Ma'arrî, Ebû Ali. *Şerhu Dîvânu Ebi't-Tayyib el-Mutenebbî*. Nşr. Abdülmecîd Diyâb. 2. Baskı. Kâhire: Dâru'l-meârif, 1992.
- Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen. *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*. Nşr. Garîd eş-Şeyh - İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Muhîbbî, Muhammed el-Emin b. Fazlillâh b. el-Hamevî ed-Dîmeşkî. Hulûşatu'l-eser fî a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşar. Beyrut: ts.
- Nâblusî, Abdülğani b. İsmâil. *Şerhu Dîvâni İbni'l-Fârid*. Der. el-Fâdıl Rüşeyd b. Gâlib. Nşr. Muhammed Abdülkerîm en-Nemrî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003.
- Nâblusî, Abdülğani b. İsmâil. *Keşfü's-sırri'l-gâmız fî şerhi Dîvânu İbni'l-Fârid*. Konya Yusuf Ağa Ktp., 5496: 1b-500b. (Bu nüsha müellif nüshasına mukabele edilmiş bir nüsha ile h. 1188 senesinde Kudüs'te mukabele edilmiştir.)
- Özaydın, Abdülkerim. "Bürîni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 439. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özel, Ahmet. "Nâblusî, Abdülğani b. İsmail". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32: 268-270. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Râfî'î, Musatafa Sâdık. *Târîhu'l-Âdâbi'l-Arab*. Nşr. Abdullah el-Miñşâvî - Mehdî el-Bahkirî. Kâhire: Metktebtü'l-İmân, ts.
- Scattolin, Giuseppe. "İbnü'l-Fâriz'in Dîvân'ının Edisyon Kritiği: Tasavvufî Bir Eseri Okumak". Çev. Zeliha Öteleş. *Tasavvuuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 35 (2015): 169-186.
- Tebrizî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ali b. Muhammed b. Hasen b. Bistâm el-Hatîb. *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse*. Nşr. Garîd eş-Şeyh - İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000.
- Tenûhî, Muhammed - Esmer, Râcî. "Taşhîf". *el-Mu'cemu'l-mufaşşal fî 'ulûmi'l-lüğa: el-Elsuniyyât*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "İbnü'l-Fâriz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 40-43. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yıldırım, Yusuf. "Abdülmecîd-i Sivâsî'nin Manzum Kaside-i Hamriyye Tercümesi". *İSTEM İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikisi Dergisi*. 25 (2015): 151-175.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed. *Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb'*. Nşr. Abdurrahman el-Mustâvî. 2. Baskı. Beyrut: Dâru'l-marife, 2004.
- Zevzenî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. Ahmed. *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-aşr*. Beyrut: Mektebetü'l-hayât, 1983.